

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДНИХ ОРІЄНТИРІВ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Хитра З.М.,

викладач Університетського коледжу

Київського університету імені Бориса Грінченка

Стаття присвячена проблемі формування наукового світогляду сучасного вчителя початкової школи як важливого чинника професійної діяльності фахівця. Автор вважає, що науковий світогляд, будучи системою цінностей, життєвих та науково-теоретичних орієнтацій, є основою для формування професійно значимих якостей майбутнього педагога. Ця проблема може бути ефективно розв'язана під час здобування фахової освіти у ВНЗ.

Ключові слова

Світогляд, науковий світогляд, наукова картина світу, світоглядні орієнтири вчителя початкової школи.

У сучасних соціально-економічних умовах становлення української держави та у зв'язку з потребами реформування освітньої системи України в Європейському контексті, особливого значення набуває проблема формування у майбутніх вчителів початкової школи особистісно-професійних якостей, професійних здібностей, необхідних для ефективного здійснення педагогічної роботи, а також наукового світогляду, що є основою для розуміння світу і себе.

Адже специфіка багатоаспектної професійної діяльності вчителя початкової школи вимагає від нього якостей вченого, філософа, організатора та вихователя, здатного передавати своїм учням знання у вигляді цінностей, життєвих та науково-теоретичних орієнтацій, ідеалів, яка зумовлюватиме напрями діяльності, способи розуміння світу та спонукатиме підростаюче покоління займати активну життєву позицію.

Результативність діяльності сучасного вчителя початкових класів, в певній мірі, залежить від сформованості у майбутнього педагога наукової картини світу, світоглядних орієнтирів, що пов'язано з прийняттям ним

певного змісту цінностей та чуттєво-емоційних переживань, які відображають особливості обраної професії.

Проблема формування світоглядних орієнтирів майбутнього вчителя є актуальною для сучасної освітньої практики, незважаючи на те, що до різних аспектів цієї проблеми зверталися античні мислителі Аристотель, Сократ, відомі просвітителі-педагоги минулого А. Дістервег, Ж.-Ж. Руссо. Багато акцентів в цій проблемі розставила Біблія. Значну увагу проблемі системи цінностей та світоглядним орієнтирам приділяли як вітчизняні мислителі (Ларіон, Володимир Мономах), так і відомі українські просвітники та педагоги Г. Сковорода, І. Огієнко, Г. Ващенко. Теоретичні та методологічні основи зазначеної проблеми знайшли відображення у працях А. І. Леонтьєвої, В. О. Сухомлинського та Ш.О. Амонашвілі. Психологічний аспект цієї проблеми висвітлювався у наукових працях Л. Виготського, Г. Костюка, О. Леонтьєва, а соціокультурний аспект - В. Андрущенко, В. Кременя, В. Огнев'юка, Л. Хоружої, В. Семиченко, І. Беха, Р. Арцишевського та ін.

Незважаючи на вагомість досліджуваних питань у період реформування освітньої системи всіх рівнів, запити практики, наявність певних теоретико-методичних напрацювань, проблема формування та становлення наукового світогляду або світоглядних орієнтирів сучасного вчителя та підготовка його до формування цілісної картини світу молодшого школяра ще вивчена недостатньо і залишається актуальною. Це зумовлюється тим, що світогляд людей (як вчителя, так і його учнів) визначатиме їх поведінку у всіх сферах життя: виробництві, політиці, економіці, науці, культурі, побуті тощо.

Метою статті є визначення ролі наукового світогляду вчителів початкових класів у їх професійній діяльності та пошук оптимальних умов формування світоглядних орієнтирів майбутніх фахівців під час навчання у ВНЗ.

У професійній діяльності вчитель початкової школи постійно вирішує проблему пошуку способів, засобів, шляхів, методів, форм передачі суспільно-історичного досвіду підростаючому поколінню у вигляді цілісної картини світу. Суспільно-історичний досвід – це і є система цінностей суспільства, з якого викристалізуються певні світоглядні орієнтири та ідеали. Однією з перших дидактичних цілей в початковій школі передбачено формування цілісної картини світу молодших школярів, яка реалізується,

насамперед, через змістовий компонент навчально-виховного процесу. Зокрема, зміст галузі Державного стандарту початкової загальної освіти «Людина і світ» синтезує в собі природничі та суспільно-історичні знання [1, 39]. Завданнями курсів «Навколишній світ» та «Я і Україна» виступає формування у дітей на доступному їм рівні цілісного уявлення про природу, людину, суспільство та існуючі між ними взаємозв'язки, забезпечення первинних ціннісних орієнтацій у різноманітних галузях життя. Зміст навчального матеріалу розкривається у логічній послідовності, що відтворює зв'язки, які існують між різними елементами знань: фактами, поняттями, законами, теоріями. Ільченко В. і Гуз К. в розробленій програмі «Я і Україна» для 3-4 класів вказують на потребі формування наукового світогляду, екологічної культури, біоцентричного мислення, вмінь пізнання дійсності науковими методами. Вчителю початкових класів необхідно навчати учнів розумінню загальних науково-природничих закономірностей, виховувати почуття невідривності людини від природи, на основі уявлень про найзагальніші зв'язки в природі формувати цілісність знань про природне, суспільне середовище.

Успішно формувати основи та елементи наукового світогляду можливо лише за умови правильного розуміння його суті, змісту і основних рис. В Українському педагогічному словнику **світогляд** розглядається як форма свідомості людини, через яку вона сприймає, осмислює та оцінює навколишню дійсність як світ свого буття й діяльності, визначає і сприймає своє місце й призначення у ньому [7, 299]. Один з його видів – **науковий світогляд**, визначає систему поглядів на світ в цілому, розуміння та оцінку людиною сенсу свого життя, сукупність наукових, філософських, політичних та моральних поглядів, переконань, ідеалів та почуттів [4, 207]. **Загальна наукова картина світу**, на відміну від наукового світогляду, лише синтезує знання людей про природу і соціальну реальність. У кожному світогляді проявлятимуться риси відповідного часу, які визначають загальні життєві орієнтації людей, їх стиль мислення, уявлення про реальність [2, 807]. До світогляду входить також і світосприймання, яке виражене в певних ідеалах, моделях, орієнтирах і образах реальності, що формуються в практичному житті, науці, мистецтві, культурі, релігії.

Наявність чітких світоглядних орієнтирів є атрибутивною якістю представників педагогічної професії, яка набуває через це соціальної значущості й культуровідповідного характеру. В. О. Сухомлинський зазначав, що кожен педагог як вихователь розпочинається з того, як він виховує світогляд [6]. Сформований науковий світогляд у вчителя – це

важлива його особистісна якість та показник професійної готовності та зрілості.

Аналіз специфіки діяльності вчителя дозволяє говорити про соціальне значення його світогляду, що, на нашу думку, реалізується в таких функціях:

- *пізнавально-тлумачній* (дає можливість пізнавати та розуміти оточуючий світ, пояснювати явища і процеси, що відбуваються в ньому, оскільки вчитель систематично надає навчальній інформації, що засвоюють учні, свого світоглядного забарвлення та нерідко висвітлює зміст освіти через призму свого світобачення);
- *оціночно-орієнтовній* (дає можливість виділити систему цінностей сучасного суспільства, його ідеали та світоглядні орієнтири з складного інформаційного потоку);
- *регулятивній функції* (виражає ставлення вчителя до реального навколишнього світу, визначає поведінку та спрямованість до дій. Вчитель «профільтровує» навчальну інформацію для своїх учнів, тобто світогляд вчителя початкових класів є своєрідним пропускним бар'єром, ситом при формуванні цілісної картини світу молодших школярів);
- *комунікативній* (визначає сферу та уміння вчителя спілкуватися, налагоджувати контакти в різних сферах професійно-педагогічної діяльності. Тут вирішальне значення матиме не тільки тип світогляду вчителя, але і рівень його сформованості: науковий, ненауковий, побутовий, теоретичний чи практичний);
- *виховній* (дає можливість мобілізувати волю і потенційні можливості учнів на закріплення певних виховних ідеалів, світоглядних орієнтирів, спонукає до вчинків та зумовлює напрям діяльності вихованців).

Соціальні функції світогляду особистості вчителя у фаховій діяльності відіграють роль своєрідного фільтра, окулярів, призми, індикатора, трансформатора, пропускнуго бар'єру, що зумовлюють напрями діяльності, способи розуміння світу та спонукають учнів займати активну життєву позицію.

Професійна підготовка майбутнього вчителя початкових класів в умовах вищого навчального закладу має усі можливості стати основою для

формування його наукового світогляду через складові навчально-виховного процесу, зокрема, змістову і процесуальну. Труднощі у процесі формування наукового світогляду майбутнього учителя початкової школи пов'язані з різновекторністю чинників і джерел інформації, які його визначають: природа, наука, культура, техніка, засоби масової інформації, сім'я, релігійні організації тощо. Крім того, цей процес ускладнюється соціокультурними змінами, що відбуваються у нашому суспільстві. Вони супроводжуються зсувом пріоритетів у сфері ціннісних орієнтацій. Очевидно, що деякі сучасні надбання суспільства, як сексуальна вседозволеність та еротизація поведінки, економічна та політична кризи, засилля реклами безмежного споживання, відсутність цензури, захоплення містиккою та екстрасенсорикою тощо не узгоджуються з еталонними моральними та етичними нормами соціуму, не сприяють життєстверджуючим установкам сучасної молоді. *Виникає проблема*: яким чином формування цілісної картини світу повинно розкривати умови самозбереження людини і чому необхідно бути здоровим, ввічливим, цнотливим, розумним та відповідальним? Це запитання носить світоглядний характер і зумовлює потребу в прийнятті ціннісних орієнтирів для успішної реалізації навчально-виховного процесу. В певній мірі, пов'язують успішність формування ціннісних установок з відродженням духовності в шкільній освіті та поверненням до національної системи виховання. Проте, науковий світогляд включає не тільки цінності, але і цілу низку духовно-інтелектуальних утворень: наукові знання, погляди, переконання, принципи, ідеали, вірування, життєві норми та стереотипи [2, 807]. Варто зазначити, що труднощі у відборі змісту навчальної дисципліни та його методичного забезпечення, зумовлені відсутністю на даний час чітко сформованих, науково обґрунтованих ознак, показників та критеріїв, які дозволяють об'єктивно визначити істинні цінності сучасного суспільства.

Процес формування наукової картини світу майбутнього вчителя пов'язаний із постійними й безперервними змінами в його загальному розвитку, системі уявлень, понять та ідей про навколишній світ на різних етапах навчання. Ефективність професійної освіти значною мірою визначається навчальною метою та змістом, його структуруванням за освітніми галузями та навчальними курсами у відповідності з потребами і можливостями студентів. Кожна наука вивчає закономірності явищ певної складової об'єктивного світу і, відповідно, кожний навчальний предмет робить свій внесок у формування наукового світогляду майбутнього фахівця. У процесі вивчення дисциплін природничого циклу розкривається природничо-наукова картина світу, суспільні науки показують

закономірності суспільного розвитку, а під час вивчення економіки та виробничого навчання студенти знайомляться з розвитком економіки і виробничих відносин. Засвоєння сукупності всіх цих навчальних курсів сприяє формуванню цілісного наукового світогляду майбутнього педагога. Аналіз педагогічної літератури дозволив зробити висновок, що у проектуванні змісту професійної освіти визначальними є ідеї:

- визначення змісту всіх навчальних дисциплін на засадах цілісності;
- інтеграція як принцип конструювання і реалізації змісту через інтегровані курси, що дає змогу краще врахувати цілісність світу, розкрити взаємозв'язки між різними явищами, процесами і подіями;
- збагачення змісту освіти виховним і розвивальним матеріалом, який створюватиме передумови різнобічного виховання майбутнього фахівця.

Процес формування основ наукового світогляду майбутнього педагога у вищому навчальному закладі відбувається через трансформацію уявлень та знань у погляди, а поглядів - у переконання. Схематично це можна зобразити у вигляді ланцюжка: знання → погляди → переконання → світогляд.

Перетворення знань у погляди вимагає інтелектуального і емоційно-чуттєвого переживання людини. Тому важливо здійснювати емоційну оцінку фактів, яскраве образне, чуттєво-дійове представлення подій, щоб викликати в студентів співпереживання. Це досягається на різних етапах навчальних занять, а особливо на етапах мотивації до навчальної діяльності та первинного сприймання і усвідомлення ними змісту навчального матеріалу. У процесі формування загальної наукової картини світу майбутнього вчителя ефективними виступають ті способи, прийоми впливу, які збагачують, перебудовують його інтелектуально-емоційний світ, розвивають уяву, особисте ставлення до дійсності. Цьому сприяють, в якійсь мірі, одухотворене, а не формальне ставлення викладачів до передачі змісту навчального матеріалу, широке використання міжпредметних зв'язків, засобів техніки та мистецтва, завдяки чому виникатиме зацікавленість світом та бажання його пізнати.

Погляди - це прийняті людиною як достовірні ідеї, знання, теоретичні концепції, що пояснюють явища природи і суспільства, є орієнтирами в поведінці, діяльності, стосунках [2, 808]. Вони виступають першим кроком до формування цілісної картини світу та набуття наукового світогляду. Це

прийняті людиною як достовірні ідеї, знання, теоретичні концепції, що пояснюють явища природи і суспільства, є орієнтирами в поведінці, діяльності, стосунках. Вони виступають керівництвом та судженнями особистості та визначатимуть її поведінку. Погляди та переконання – це вектор до певної дії, потенційна готовність та проектування майбутніх дій людиною.

Наступним етапом формування світогляду виступають переконання, які за своєю суттю виступають спонукальними стимулами до діяльності. Переконаність – це впевненість людини у своїй правоті, підтверджена відповідними аргументами й фактами. В.О. Сухомлинський зазначав: «Переконання – це не лише усвідомлення людиною істинності світоглядних та моральних понять, а й особиста готовність діяти відповідно до цих правил і понять. Переконаність ми спостерігаємо тоді, коли діяльність людини мотивується світоглядом, коли істинність того чи іншого поняття не тільки не викликає в людини сумнівів, а й формує її суб'єктивний стан, її особисте ставлення до істини» [6, 13]. Переконаність проявлятиметься в учинках, ставленнях та поведінці.

Переконання (віра в істинність своїх знань) є серцевиною і організуючим началом цілісної картини світу людини. Формування переконаності майбутнього педагога проходить поетапно:

1. Знання (теоретичні та практичні).
2. Особистісне ставлення до них.
3. Випробування знань та потреба в їх використанні.

До чинників, що сприятимуть трансформації знань майбутніх вчителів в переконання належать:

- виділення головного з потоку інформації;
- вивчення процесів і явищ з різних точок зору, у взаємозв'язку з іншими, за дії різних факторів у конкретних умовах та часі, в розвитку та перспективі;
- об'єктивно-наукове та правильне тлумачення фактів;
- доказовість, використання доказів із дослідів та спостережень за природою, соціумом та самим собою;
- розвиток пізнавальної активності й самостійності майбутніх вчителів;

- розкриття способів здобуття знань у науці, дотримання принципу історизму;
- пробудження емоційного сприйняття студентами вивчаємого матеріалу;
- практичність інформації або зв'язок навчання з життям;
- сприяння професійній ідентифікації майбутніх вчителів;
- харизматичні якості особистості викладача тощо.

Ефективність формування наукового світогляду майбутніх педагогів відбувається за умови застосування діяльнісного підходу до організації навчально-виховного процесу, зокрема залучаючи студентів до аналізу проєктованих на них світоглядних ідей в вправах, дискусіях, обговореннях, трудовій діяльності. Створюючи умови, які дозволяють майбутньому вчителю виявляти своє ставлення до подій, явищ, давати їм принципову оцінку, висловлювати свою думку. Це сприяє формуванню єдності слова і діла, світогляду і поведінки, активної життєвої позиції.

Механізм формування світоглядних орієнтирів майбутнього педагога здійснюється за *принципом зворотного зв'язку*: цінності суспільно-історичного досвіду у вигляді виховних ідеалів та світоглядних орієнтирів відображаються в особистості майбутнього вчителя, і він в свою чергу через емоції, почуття, мотиви, інтереси підтримує та активізує значущість цінностей суспільства.

Основним засобом контролю результатів процесу формування наукового світогляду майбутніх педагогів виступає моніторинг, який містить у собі контроль, перевірку, оцінювання, діагностику індивідуального розвитку особистості, накопичення й аналіз даних, виявлення динаміки, тенденцій та прогнозування розвитку педагогічних процесів і явищ [5, 544]. Моніторинг рівня сформованості світоглядних орієнтирів та цілісної картини світу в студентів можна здійснювати не тільки в ході здійснення навчального процесу, у творчій діяльності, в діях студентського самоврядування, в позанавчальній діяльності та під час проходження педагогічної практики. Показниками сформованості світогляду або цілісної картини світу у майбутніх вчителів виступатимуть:

- стабільність, сталість або непохитність висловлюваних думок;
- віра сприйнятим та привласненим судженням;

- впевненість та категоричність суджень;
- самостійне оцінювальне ставлення до об'єкта чи явища;
- емоційне обстоювання власної думки;
- відповідність висловлювальних суджень та вчинків поведінки.

Світоглядні орієнтири майбутнього педагога відображаються також у стилі спілкування в колективі, манері професійної поведінки, прояві особистих та професійних якостей.

Таким чином, формування наукового світогляду майбутнього педагога з конструюванням системи цінностей допомагатимуть йому чітко визначити свою особистісну позицію у майбутній педагогічній професії та утвердитись в ній. Результативність діяльності сучасного вчителя початкових класів в значній мірі залежить від сформованої у нього наукової картини світу та світоглядних орієнтирів, що пов'язано з прийняттям ним певного змісту цінностей та чуттєво-емоційних переживань, які відображають особливості обраної професії. Отже, окреслення та удосконалення світогляду майбутнього вчителя, виділення ним ціннісних орієнтирів є однією з першочергових завдань професійної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державний стандарт початкової загальної освіти. - К., 2000.
2. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремень. –К.: Юрінком Інтер, 2008.- 1040 с.
3. Концепція національно виховання // Рідна шк. - 1995. - № 6 (787). – с. 18-25.
4. Педагогічний словник / за ред. Ярмаченка М.Д. – К.: Педагогічна думка, 2001 .-514 с.
5. Подласый И.П. Педагогика. Новый курс: учебник для студентов педагогических вузов: в 2-х кн. – Кн.1. М.: Владос, 1999.- 574 с.
6. Сухомлинський В.О. Роль переконань у формуванні духовного обличчя особистості. Вибр. твори: У 5-ти т. – Т.2. – с.13.

7. Український педагогічний словник / за ред. Гончаренка С.У. – К:
Либідь, 1997.-376 с.

Аннотація

В статті розглядається проблема формування наукового мировоззрення сучасного вчителя молодшої школи як важливого фактора професійної діяльності спеціаліста.

Sumarri

The article deals with the problem of forming scientific outlook of a modern primary school teacher as a significant factor of professional work of a specialist.